

LIMBĂ ȘI CULTURĂ

Printre bunurile culturale pe care și le-a putut realiza omenirea, limba ocupă un loc de frunte. Legătura ei cu cultura apare evidentă. Limba nu reprezintă numai un mediu de înțelegere între indivizi, ci servește și ca instrument de pătrundere și adâncă interpretare a vieții omenești. În această înaltă funcțiune, limba reprezintă singurul mijloc pentru formarea spiritului. Nu se poate concepe o activitate spirituală, fără ajutorul ei. Toată gândirea și creația noastră sunt legate de limba pe care o vorbim. Abia există un domeniu de cultură, în care limba să nu-și poată valorifica dreptul ei. În știință, valoarea limbii a mers atât de departe, încât pentru fiecare disciplină s'a creat o limbă specială cu terminologie proprie.

Un om care nu posedă această facultate este exclus din viața culturală. Cultura unui individ de multe ori se măsoară după forma limbii pe care o vorbește. La fel și cultura unui popor. Popoarele înapoiate n'au o limbă formată, spre a putea servi ca instrument de cultură înaintată. O limbă curentă de tip popular, săracă și mediocră, fără tradiție literară, nu este în stare să contribuie la formarea unei culturi superioare.

Între limbă și cultură există o reciprocitate: limba ajută cultura și cultura ajută limba. În viața unei limbi se deosi-

besc de obicei două perioade de dezvoltare: una de acumulare, alta de prelucrare a materialului lingvistic cu ajutorul culturii. Nenumărate sunt cazurile când cultura unui popor a fost promovată cu ajutorul limbii: în antichitate, Romanii au împrumutat, prin limbă, cultura elenă. Împreună cu ea, ei au primit ceva și din limba greacă; însă, ca oameni cum-păniți, s'au mărginit numai la ceea ce le trebuia: au împrumutat unele cuvinte și s'au servit de forma internă a altora. Mai târziu, ei, la rândul lor, au exercitat, prin limbă, o înrâurire culturală asupra altor popoare. Astfel, la Germani, această înrâurire se vede astăzi în mulțimea împrumuturilor lexicale din limba latină. La noi, Românii, cultura, sub forma ei spirituală, ne-a venit, în cea mai mare parte, dela Francezi. La început, ea a fost încetățenită, prin limbă, de straturile superioare din societatea noastră, care vorbeau și scriau franțuzește. De fapt, limba noastră, din forma populară, a ajuns un instrument de cultură superioară, numai după ce ne-am creat o proză literară. Ea s'a format în mare parte sub înrâurirea limbii franceze. Urmele acestei înrâuriri în limba noastră se văd astăzi în numărul prea mare de neologisme franceze.

Exemplele de interdependență între limbă și cultură s'ar putea înmulți la infinit. Fapt este că, în latura spirituală, printre mijloacele care au contribuit la crearea și înaintarea culturii, un rol hotărâtor l-a jucat și limba. Iată de ce, în rândurile ce urmează, ne vom ocupa cu evoluția și rolul ei, ca factor de creație în cultura națională.

Limba. În viața de relație, individ și societate au creat un mijloc de înțelegere care este limba. Ea reprezintă totalitatea expresiilor verbale, pe care o colectivitate de indivizi și le-a însușit spre a înlesni înțelegerea între ei. Limba

nu există ca ceva deosebit în sine, ci totdeauna în mijlocul unei societăți. În această calitate, ea s'a produs din clipa în care omul a simțit nevoia de a se apropia pe calea spiritului de semenii săi. Plecând dela această realitate, rezultă că, la fel ca orice altă activitate omenească, limba, ca act individual, se înfățișază sub două aspecte: unul spiritual, care apare în conținut și constituie propriu zis fondul limbii, altul material, în formă. Ambele sunt atât de solidare între ele, încât unul nu poate exista fără celălalt. În această dublă înfățișare, limba reprezintă un act de sinteză, în care spiritul se unește cu expresia, dând naștere vorbirii.

Cum și sub ce formă s'a putut realiza, la început, prin mijlocirea graiului articulat, apropierea dela spirit la spirit, scapă cercetărilor noastre. În privința aceasta știm numai că evoluția limbii a mers paralel cu evoluția vieții omenești. De aici rezultă legătura ei intimă cu viața, pe care o reproduce sub toate formele ei. Ca și viața, limba, începând dela forma cea mai simplă, a ajuns, prin contribuția colectivă a tuturor, la forma cea mai complexă. Din această cauză cu greu se poate imagina că ea ar fi existat vreodată într'un punct al dezvoltării sale ca ceva complet, ci numai ca un proces în continuă evoluare.

Această treptată devenire a limbii, în care totul s'a succedat pe rând, se poate observa atunci când încercăm să o studiem sub forma în care se înfățișază într'un moment dat (static), sau în timpul dezvoltării ei (diacronic). Din punctul de vedere static, orice popor de cultură dispune de mai multe forme de limbă: populară, în felul cum o cunoaștem în straturile inferioare, foarte colorată, însă cu mijloace de expresie reduse; comună, așa cum se vorbește la orașe, cu mijloace mai bogate; în fine, literară, întrebuintată mai mult de lumea intelectuală, în care tendința de

a impresiona simțul artistic al vorbitorului, printr'o alegere de cuvinte și expresii mai îngrijită și mai nuanțată apare evidentă*). Din punct de vedere diacronic, evoluția limbii dela o epocă la alta arată forme variate, fiecare cu modificările și mijloacele de expresie deosebite. Iată de ce viața ei se caracterizează printr'un proces de neconținută desfășurare.

Acest proces la om, spre deosebire de animal, a înaintat pe baza evoluției cerebrale atât de departe, încât cu drept cuvânt se poate spune că, sub raportul vieții spirituale, omul a reușit să iasă din rândul celorlalte animale, ajungând cununa creației, numai după ce s'a făcut stăpân pe unelte, pentru munca prin care își asigură mijloacele de existență, și pe graiul articulat, ca organ al gândirii eficiente în relație cu lumea înconjurătoare.

Constatarea de mai sus este de altfel întărită și de părerea pe care învățații și-au putut-o face despre antropoide. Acestea, deși, după om, ocupă, pe scara ființelor, treptele cele mai înalte, totuși nu pot ajunge la graiul articulat, cu toate că ele au, la fel ca oamenii, percepții și reprezentări, de asemenea dispun de anumite organe din aparatul fonator, cu ajutorul cărora ar putea produce sunete. Lipsite de puterea de a gândi, limbajul lor reflex nu poate lua forma unei vorbiri conștiente compusă din cuvinte, ca semne cu valoare simbolică, cu ajutorul cărora ar putea evoca un obiect sau o noțiune.

Acest proces psihologic este cu puțință numai la om și constituie, în viața internă, semnul distinctiv care deosebește pe om de animale. Pe de altă parte, știm că fără cuvinte nu există noțiuni, fără noțiuni nicio gândire, iar fără

*) Despre limba populară, comună, și literară vezi la p. 56.

limbă nicio viață spirituală mai înaltă. Iată de ce graiul articulat la om reprezintă al doilea semn caracteristic care îl deosebește de animal.

Sub acest raport putem afirma că limba, în felul cum se prezintă, ca un sistem gramatical complet și coerent, alcătuit din cuvinte, forme și construcțiuni gramaticale, reprezintă minunea puterii de creație a spiritului omenesc. Cu ajutorul ei, noi putem exprima prin viu grai sau în scris toate reprezentările ce le avem în minte, precum și tot ceea ce vrem, gândim și simțim. Din aceasta rezultă că limba, ca expresie a spiritului și ca mediu de înțelegere între indivizi, nu reprezintă numai un produs al minții dar și al tuturor facultăților care constituie sufletul omenesc. De aceea, la producerea fonemelor din care se formează cuvintele dintr'o limbă, alături de funcțiunile fiziologice ale organului nostru fonator, iau parte și cele psihologice, plecând, cum am spus, dela toate acele resorturi sufletești, care formează viața noastră internă.

În felul acesta ajungem să legăm limba de sufletul omenesc și să avem astfel în expresia noastră zilnică «grai și suflet». Nu există un mijloc mai desăvârșit prin suplețea și finețea lui, pentru comunicarea stărilor noastre sufletești, decât graiul omenesc.

Plecând dela acest dublu aspect al limbii, înțelegem ușurința cu care ne putem avânta în anumite împrejurări în sfere atât de înalte, creindu-ne o lume proprie, lumea spiritului nostru. Dacă la aceasta mai adăogăm și partea de emoție ce simțim când vorbim, vom înțelege că la producerea actului vorbirii, care se face prin aplicarea limbii, noi nu trebuie să ținem seama numai de simpla formulare a ideilor, dar și de raportul ce există între acestea și sensibilitatea noastră. Iată de ce, la orice plăsmuire verbală,

alături de elementul logic, intervine și elementul afectiv care dinamizează insuflând viață expresiei. Vorbirea, la rândul ei, ca acțiune interioară, este în stare să aprindă pasiunile provocând, în anumite împrejurări, cele mai puternice explozii chiar în sufletul indivizilor lipsiți de temperament.

Sub această formă atât de complexă, limba nu reprezintă, cum am spus, numai minunea puterii de creație a spiritului omenesc, dar și cea mai scumpă moștenire a unui popor. Nimic nu deosebește mai bine un popor de altele decât limba pe care o vorbește.

Dacă ar fi să-și piardă tot ceea ce caracterizează viața lui, precum: ocupațiunea, tradițiile, datinele, obiceiurile și celelalte, însă continuă să-și păstreze numai limba, în cazul acela el rămâne totuși deosebit de alte popoare. Atunci însă când el își pierde limba și păstrează toate celelalte moșteniri, din clipa aceea își pierde pur și simplu și ființa. Din aceste motive se poate spune că nu există un semn mai caracteristic, după care un individ sau un popor ar putea fi identificați mai bine, ca limba pe care o vorbesc. Ea este adevărata lor patric. Transmisă din generație în generație, limba ne duce înapoi cu mii de veacuri. Este destul să-i cunoaștem cuiva numai graiul, spre a-i putea descoperi neamul, țara și ținutul din care face parte.

Există astăzi atâtea populațiuni fără tradiție istorică, al căror trecut poate fi reconstituit numai pe temeiul faptelor de limbă.

O limbă este o tradiție. Voința pentru tradiție este un element de bază al naturii omenești. Ea este legea stăruinții. În niciun alt domeniu al științelor care se ocupă cu evoluția culturii omenești, cum sunt: istoria, arheologia, etnografia, etc., durată și tenacitatea tradiției nu se păstrează într'o măsură atât de mare, cum se arată în limba pe care o vorbim.

O probă despre aceasta ne oferă evoluția de două ori milenară a limbii noastre materne. Răspândită pe un teritoriu atât de vast, cu dialecte care se vorbesc în ținuturi izolate la aproape o mie de km departe de patria-mumă, ea n'a suferit, în structura ei gramaticală, aproape de loc sau foarte puțin din partea limbilor străine cu care s'a amestecat. Din aceste motive, și știința limbii, atât ca studiu principal cât și ca obiect auxiliar pe lângă celelalte discipline culturale, capătă o valoare extraordinară de mare, atunci când este folosită după regulile unei metode științifice bine probate. În particular, când este vorba de întâmplări istorice, ea ne permite să tragem concluzii foarte utile, cu localizări și cronologii aproximative.

Funcțiunea biologică a limbii. Dacă însă, sub scutul tradiției, limba, în cursul dezvoltării sale, este ferită de înrăuriri mai importante în sistemul ei gramatical, din contră, în lexic, ea primește cuvinte străine, al căror număr, câteodată, întrece cu mult pe acela al cuvintelor indigene. În cazul acesta ea nu cedează, spre a fi înlocuită cu alta.

O limbă, oricât de amestecată ar fi, păstrează un fond indigen care se transmite din generație în generație. Această transmisiune se face din voința și sentimentul individului de a vorbi limba lui tradițională. Dacă anumite cuvinte și chiar construcții sintactice dispar cu timpul, fiind înlocuite cu altele străine, fonemele și, în particular, formele gramaticale se păstrează mai mult.

Această rezistență a fondului indigen pleacă, pe de o parte, de la baza de articulație*) pe care individul vorbitor și-o formează prin imitație, încă din copilărie, în

*) Despre baza de articulație vezi la p. 16.

limba auzită dela părinți, pe de alta, dela substratul sufletesc din care își iau naștere cele mai nuanțate modificări din limbă. Aceste schimbări se produc în virtutea unui principiu, care regulează echilibrul între cele două tendințe din limbă, anume: una de inovare, alta de nivelare, care se găsesc în continuă activitate. El are ca punct de plecare forma internă a limbii.

De aci urmează că, într'o limbă, nu cuvintele propriu zis sunt acelea care se modifică mai întâi, ci dispoziția sufletească a individului vorbitor. Ea este aceea care provoacă schimbarea în forme noi a cuvintelor obișnuite. Fapt este că atât baza de articulație cât și substratul sufletesc stau în strânsă legătură cu firea și temperamentul individului vorbitor, iar toate laolaltă imprimă limbii acel caracter distinctiv, specific, care se vede în ceea ce de obicei numim geniul unei limbi.

Plecând dela aceste considerațiuni, limba nu mai poate fi privită ca un simplu organism, ci ca o funcțiune. Această funcțiune nu se explică numai prin conformația anatomică și funcțiunea fiziologică a organului nostru vocal, ci și prin partea de suflet pe care fiecare din noi o pune în vorbire. Fiecare individ are limbajul lui, determinat de un anumit potențial afectiv, în care accentul joacă un rol hotărâtor pentru armonia intonației, din care rezultă ritmul, acest element fiziologic fundamental, care imprimă limbii un caracter particular.

Dar limba, ca funcțiune, sub impulsul celor doi factori, fiziologic și psihic, s'ar opri pe loc, dacă aplicarea ei nu s'ar face în funcție de relație socială. Fiindcă, dacă este adevărat că individul vorbitor creează limba, tot atât de adevărat este că societatea este aceea care o perfecționează. Ea alege sau respinge modificările ce se nasc în limbă, după cum ele

se potrivesc sau nu cu sistemul creat de colectivitate. Efortul intelectual ce stă la baza vorbirii se produce numai din dorința individului de a comunica cu semenii săi. În condițiunile acestea, cuvântul, ca fenomen psiho-fiziologic, n'ar putea găsi o întrebuințare colectivă decât numai dacă se încadrează în sistemul verbal elaborat de societate.

În cazul acesta, firește, ne găsim în domeniul psihologiei sociale, iar limba, privită ca un sistem de valori, de norme și de raporturi, reprezintă o instituție supraindividuală, obiectivă și socială, a cărei existență este asigurată prin realitatea ei funcțională.

Plecând dela această concepție sociologică, ne putem lămurii faptul de ce în limbă, ca expresie a spiritului și ca instrument de înaltă cultură, nu se oglindește numai felul particular de a gândi și simți al unui popor, dar și întreaga lui structură socială. Și, întru cât, sub presiunea unor fenomene din afară, contopiri de unități sociale pot avea loc în sânul aceleiași colectivități lingvistice, limba, care are un caracter discontinuu în evoluția ei istorică, poartă întotdeauna urmele acelor fenomene. Ele se văd în tot felul de inovații răspândite prin *î m p r u m u t*.

Acest factor, socotit printre agenții externi, joacă un rol hotărîtor în biologia limbii. Din cauza lui, cuvinte și forme din fondul indigen dispar fără urmă. În caz de *bilingvitate*, adeseori dispare și limba. Când o limbă substituie pe alta, de obicei începe cu pătura suprapusă. Numai după aceasta vine și poporul, care trece, mai întâi, în stare de *bilingvitate*, după aceea în alta de *monolingvitate* cu limba amestecată, apoi dispare. Sub acest raport se poate spune că aproape nu există popor care să nu-și fi schimbat odată limba. La noi, Românii, limba dacă a fost înlocuită de limba latină, pe care o vorbim astăzi. Cu toate acestea, se presupune că,

odată cu înlocuirea unei limbi, nu se pierd anumite obișnuințe articulatorii din limba dispărută. Ceva mai mult, tendințe vechi din limba înlocuită apar în limba învățată. În cazul acesta se vorbește de ereditate în limbă, de răsunetul substratului proetnic, în fine, de revenirea unor capacități sau facultăți, în virtutea cărora particularități de pronunțare străveche apar în limba nouă, și așa mai departe.

În esență, întreg edificiul lingvistic se întemeiază pe aceste trei principii: fiziologic, psihologic, și social. Ele activează uniform în toate limbile, în ce privește direcțiunile generale, însă deosebit în materialitatea lor. Pe temeiul acestor principii, dar mai ales a celor două din urmă, psihologic — limba ca expresie — și social — limba ca mediu de înțelegere — se lămuresc cauzele eficiente care determină caracterul fiecărei limbi în parte.

Forma internă a limbii. Acest caracter stă în strânsă legătură cu forma internă a limbii. Ea este elementul viu, care leagă intim limba de individ. Dacă ar lipsi această legătură, atunci limba ar fi un organism independent, în felul limbilor artificiale, pentru învățarea căreia ar fi de ajuns memoria.

Forma internă reprezintă propriu zis fondul limbii, întru cât se întemeiază pe o deosebire de gândire și, în această calitate, poartă, pentru orice popor din lume, pecetea originalității lui naționale.

Prin limbă noi ne putem da seama de ceea ce suntem în mijlocul celorlalte popoare și, tot prin limbă, reușim să pregătim sufletul generațiilor mai tinere pentru o cultură și o civilizație proprie. Limba este tot ceea ce aparține mai mult unei națiuni: în limbă se reflectă sufletul ei și tot în ea se oglindește întreaga realitate a vieții naționale.

Dacă astăzi se știe că nu există o relație între limbă și rasă, în schimb, legătura apare evidentă între limbă și națiune. Toți câți vorbim aceeași limbă, ne bucurăm de aceeași civilizație, suntem părtași la aceeași cultură și tindem să ne facem aceeași educație națională.

Acest nou aspect al limbii în relație cu națiunea, formează pentru cei ce se ocupă cu studiul ei în școală una dintre problemele cele mai grele. În școală începe să se lumineze spiritul elevilor pentru primirea ideilor generale, și tot în școală începe să se afirme orientarea lor pentru viață. Obiectul care le ajută la această operațiune este, de sigur, limba maternă. Ea formează spiritele, contribuie la precizarea ideilor și ajută la dezvoltarea judecării.

În această înaltă funcțiune, în care este vorba despre cele mai importante manifestări ale sufletului unei națiuni, problema limbii apare sub o formă atât de complicată, încât se pare că nici popoarele cu o cultură și civilizație mai înaintată n'au reușit să găsească întotdeauna metoda cea mai potrivită, pentru o mai sigură orientare la predarea ei în școală. Faptul apare cu atât mai regretabil cu cât, «pentru niciun alt obiect de învățământ, nu s'au scris și spus lucruri mai frumoase ca pentru studiul limbii naționale. Cu toate acestea valoarea ei pentru educația noastră națională a tuturor a fost mai mult lăudată decât înțeleasă» (Weisgerber).

Revenind la forma internă a limbii, oricum am interpreta-o, ea determină felul de a gândi al fiecărui popor în parte. Aceasta se vede mai bine la însușirea unei limbi străine. După ce am învățat-o, noi ne-am aștepta ca, odată cu însușirea ei, să și putem gândi în ea. Cu toate acestea cazurile sunt foarte rare. Cei mai mulți o vorbesc după tiparul pe care li-l oferă limba maternă. Faptul acesta se

observă chiar la limbile înrudite. Astfel, cei mai mulți dintre noi, Românii, vorbesc franțuzește, gândind românește.

Când învățăm o limbă străină, noi ținem seama, de obicei, numai de modificările ei de afară. Niciodată nu ne gândim la transformările ei interne. Ce este mai rău, nici știința limbii nu s'a prea ocupat de această lature a vorbirii. Din aceste motive, întâmpinăm mari greutăți atât la învățarea limbilor străine cât și la traducerea operelor literare. Aceste greutăți provin din faptul că, dacă în schimbările externe, de formă, ne putem orienta pe baza unor norme stabilite, în cele interne, de conținut, n'avem această posibilitate. Ultimele rămân necunoscute.

Din aceste motive, esențialul la diversitatea ce se produce în viața limbilor nu trebuie căutat numai în materialul sonor, ci și în acela al conținutului. În această ultimă operație a vorbirii, apare, pentru fiecare popor în parte, un anumit fel de a concepe lumea, o anumită *m e n t a l i t a t e*. În ea se arată propriu zis divergențele de esență și de valoare ce există separat în orice limbă. Iată de ce nu numai semnele externe deosebesc o limbă de alta, dar și felul particular de a vedea lumea al fiecărui popor în parte.

Accastă deosebire nu se ivește numai dela o limbă la alta, dar, câteodată, și la un grup de mai multe limbi laolaltă, care, genetic, nu arată legătură între ele. Cazul cel mai tipic ni-l oferă graiurile vorbite în sud-estul european, din care face parte și limba noastră. Ele, nefiind legate prin înrudire, arată o *a f i n i t a t e*, în sensul că aproape în toate se ivesc în forma lor internă unele coincidențe și, prin aceasta, formează un grup pentru sine, pe care lingviștii l-au numit « uniune lingvistică sud-est europeană ». Ca să ne dăm seama despre ele, este destul să arătăm că, spre a putea trece în vorbire dela una la alta, astfel cum ar fi bunăoară din limba

română în limba albaneză, sau din albaneză în limba greacă, etc., de cele mai multe ori ajunge să schimbăm numai cuvintele, fără a fi nevoie să gândim în fiecare din ele în parte, spre a alege expresiile cele mai potrivite. În felul acesta ajungem să obținem, sub raportul formei interne, o altă limbă cu cuvintele schimbate. Această nouă posibilitate, în evoluarea unui grup de limbi, arată că principiul dezvoltării locale poate înlocui câteodată pe acela al înrudirii.

În virtutea aceluiași principiu, afinitatea mai multor limbi se arată uneori și în forma externă a limbii. Astfel, alături de uniunea lingvistică sud-est europeană, mai avem o «uniune lingvistică eurasiatică». Aceasta din urmă se caracterizează prin faptul că deosebirea înțelesului la cuvinte se produce grație diferențierii fonologice ce există între consoanțele tari și între cele moi. Un cuvânt ca *gorka* (pronunțat cu *k* tare) are înțeles deosebit de același cuvânt *gork'a* (pronunțat cu *k'* înmuiat). Partea interesantă la această deosebire de sens constă în faptul că, în cuprinsul Eurasiei, ea se arată la toate limbile, fără deosebire de origine, începând de la Samoezi care trăiesc pe țărmurile Oceanului glacial, la miazănoapte, până la Kara-Kirgizi din stepele ridicate ale Pamirului, la miazăzi. Ele au dezvoltat în consonantism, pe temeiul unei tendințe comune și fără referire la origine, același sistem de diferențiere fonologică (Jakobson).

Revenind la «uniunea lingvistică sud-est europeană», trebuie să recunoaștem că ea are la temelie același fel de a gândi asupra lucrurilor din afară și aceeași concepție despre viață, din care, mai târziu, s'a creat pentru toți aceeași mentalitate. La această uniune a contribuit nu mai puțin și baza de articulație. Un balcanic, atunci când se face stăpân pe una din limbile sud-est europene, reușește, mai ușor decât altul, să dea sistemului fonetic direcția din limba învă-

țată. Din aceste motive se poate afirma cu multă probabilitate, că prima — mentalitatea — s'a putut forma sub influența aceleiași culturi și civilizații, a doua — baza de articulație — prin bilingvism și promiscuitate.

Modificările diu limbă. Dar limba vorbită sau scrisă, nu rămâne aceeași. Ea se schimbă în orice clipă, luând forme deosebite. Este destul să citim câteva pagini din literatura veche, spre a ne da seama de modificările la care a fost supus graiul nostru numai în cursul câtorva veacuri. Ele se arată și pentru intervale mai mici. Astfel, limba din prima jumătate a secolului al XIX-lea se deosebește de cea pe care o vorbim astăzi, după cum cea de azi se va deosebi de limba care va fi vorbită mai târziu. Această diversificare se produce peste tot, dar mai ales în elementul sonor, f o n e m e l e, care variază în pronunțare dela un individ la altul. În privința aceasta se poate spune că nu există vorbitor care să reproducă un fonem de două ori la fel.

Toate aceste modificări reprezintă manifestările și realizările unor t e n d i n țe.

Dintre acestea unele se moștenesc, altele se nasc în cursul dezvoltării, sub impulsunea unor factori interni sau externi. Este destul să știm că, pe temeiul acestui principiu, oricare ar fi faza în care se găsește o limbă, ea reprezintă, cu anumite modificări, continuarea fazei precedente. Astfel, limba noastră, care este o formă nouă a limbii latine, păstrează anumite tendințe moștenite dela aceasta, dar care, în fond, vin din indoeuropeana, din care derivă limba latină.

Faptul acesta probează că, sub raportul s t r u c t u r a l, limba noastră nu reprezintă numai o formă a limbii latine, care s'a vorbit cu aproape două mii de ani înainte,

ci este continuarea limbii indoeuropene, care se va fi vorbit cu trei milenii înainte de limba latină. Astfel, la noi, este o tendință de a nu se pronunța consonantele finale la sfârșitul cuvintelor latinești. Ea se continuă și astăzi în cuvintele românești. Aici nu discutăm cauzele care au determinat producerea acestui fenomen. Ceea ce interesează în primul rând este să știm că ea este străveche, întru cât se arată în cele mai multe limbi indoeuropene. O altă tendință tot atât de veche la noi, de astădată din domeniul morfologiei, este pierderea cazurilor la flexiunea nominală. Fenomenul apare în greacă și latină, însă impulsunile au plecat din limba indoeuropeană. Tot în morfologie, la noi, spre deosebire de celelalte limbi romanice, vechea tendință indoeuropeană de a marca raporturile dintre cuvinte prin partea lor finală, *desinența*, se continuă până astăzi. Ea singură explică de ce, la flexiunea nominală, în vreme ce în celelalte limbi romanice articolul se pune înainte, cum avem bunoară în *fr. le frère*, în limba română, din contră, după: *fraie-le*.

Toate aceste modificări ce se produc în continuu în limbă se succed fără încetare și constituie însăși existența ei.

Cauzele care provoacă modificările din limbă. Cauzele care dau naștere la tot felul de diversificări stau în natura individului vorbitor. Ele sunt, cum am spus, multe și explicarea lor este destul de anevoioasă. Aici ne mulțumim să arătăm că peste tot puterile generatoare de inovare și nivelare vin din două direcțiuni deosebite: una internă având ca izvor substratul sufletesc, alta externă având ca element hotărâtor factorul social. Primele sunt imperceptibile și se observă la intervale mari, ultimele apar mai evidente și pot fi surprinse cu mai multă ușurință. Toate se răspândesc prin imitație în limbă cu destulă regularitate, mai ales că ele nu se

produc în cuvinte, cum pare la prima vedere, ci în felul cum se articulează fonemele din cuvinte.

Prin urmare, modificările stau în legătură cu poziția funcțională a organelor de articulație, ale căror tendințe constituie propriu zis ceea ce de obicei numim baza de articulație a unei limbi.

Faptul acesta a făcut pe lingviștii din perioada primelor cercetări să creadă că, la fel cu corpurile organizate, ele se nasc în virtutea unor legi, cărora li se unește și conceptul de cauzalitate. Din aceste motive ei au creat, sub influența științelor naturale, termenul « lege fonetică », pentru schimbările de natură fiziologică, și « analogie », pentru acele de natură psihologică. Astăzi, prin lege fonetică se înțelege o simplă « formulare care definește modificarea produsă în articulația unui fonem » (Meillet). Este de fapt o regulă în care se fixează modificarea efectuată. O astfel de formulare avem, bunoară, când spunem că *l* latin, între două vocale, se schimbă în românește în *r*: SALEM (ac. lui SAL) dă românește *sare*. Tot așa *s* indoeuropean, între două vocale, se transformă în latinește în *r* iar în grecește dispare. Astfel, un cuvânt indoeuropean ca **ausōsa*, în limba latină a dat *aurova*, iar în grecește (eol.) *αῦωας*, cu același înțeles.

Dacă, din această definiție, s'a evitat dinadins termenul « regulă » întrebuițat în gramatica empirică, aceasta s'a făcut mai mult din considerații cu caracter metodologic și spre a releva caracterul oarecum general și constant al transformărilor din limbă. În felul acesta, « legea fonetică » reprezintă formularea unei modificări probată la cât mai multe cuvinte, iar « excepția », constatarea unei abateri în cuprinsul unei legi (Pagliaro).

Revenind la cauzele care produc diversificările în limbă, mai întâi trebuie să știm că, la un cuvânt socotit ca mijloc

nu numai de comunicarea ideilor dar și de exprimarea sentimentelor, înțelesul sau fondul are întotdeauna precădere asupra formei. În afară de aceasta, când vorbim de schimbările ce se produc în limbă, trebuie să ținem seamă de faptul că ele nu evoluează numai în gura unui singur individ. Toți câți ținem de o comunitate lingvistică și vorbim aceeași limbă contribuim cu câte ceva, creând, la diversificarea ei. Acest ceva se produce de cele mai multe ori în mod mecanic în articulația fonemelor. În cazul acesta, modificarea fiind numai de natură fiziologică, apare în mod inconștient. Unii lingviști au încercat să o explice pe baza legii de minimă efort, împrumutată din mecanică (Sayce); alții din motive de comoditate, un fenomen cu caracter subiectiv. Se pare totuși că cele mai multe se datoresc accentului și tendinței de a vorbi cât mai expresiv.

În ce privește accentul, el este, după cum se știe, subordonant, de natura expiratorică, numit accent dinamic, și coordonant, de natură melodică, numit ton. În cazul întâi, vocalele din silabele neaccentuate slăbesc, modificându-și de cele mai multe ori timbrul; în cazul al doilea, se păstrează fără nicio modificare. Partea interesantă la aceste transformări constă în faptul că accentul schimbă și baza de articulație, ceea ce atrage după sine o modificare a întregului sistem. Această modificare nu este de natură mecanică. Ea pleacă de la elementul afectiv, are, prin urmare, o origine spirituală. Dar cu aceasta ajungem la acțiunea sufletului, izvorul comun al tuturor inovațiilor din limbă.

Spre a putea înțelege mai bine această acțiune a fondului asupra formei, nu trebuie să considerăm limba numai obiectiv, ca un simplu mediu de împărtășire a ideilor, ci și subiectiv, ori de câte ori voim să exprimăm cu

ajutorul ei ceva din sufletul nostru, în care primatul de sentiment domină vorbirea curentă.

În această înaltă funcțiune, limba reprezintă o acțiune spirituală care se identifică cu expresia. Această expresie, prin trecerea ei dela individ la individ, primește câte ceva din licărirea și viața spirituală a fiecăruia. În orice caz, ea pleacă dela vorbirea individuală.

Spre a putea înțelege rolul acestor creațiuni individuale în modificările graiului, trebuie să cunoaștem dubla funcțiune a limbii: ca «instituție socială» reprezentată printr'un sistem gramatical, pe care fiecare din noi îl avem în conștiință, și ca «vorbire individuală», realizată prin aplicarea concretă a acestui sistem (F. de Saussure). Această aplicare este, în primul rând, activitate pur intuitivă, prin urmare artă ca fond, care, unită cu expresia ca formă, dă naștere limbii.

Orice individ care exprimă o impresie individuală, creează intuițiuni, prin urmare produce forme de limbaj. Fiecare din ele își are valoarea ei artistică, asupra căreia este chemată să judece critica estetică, dar mai ales știința expresiei individuale, care este stilistica. De fapt stilistica este adevărata știință a limbajului, întru cât ea reprezintă contribuția individuală a fiecărui vorbitor, iar esența limbii nu este decât activitate interioară, intuițiune. Însă limba din creațiune individuală poate deveni colectivă. În cazul acesta ea, cu o întrebuițare obiectivă, nu este artă ci tehnică supusă evoluției. Cu ea se ocupă gramatica istorică, fără valorificare estetică (Vossler).

Factorul estetic apare, cum am spus, numai la aplicarea individuală a limbii, adică atunci când limba devine limbaj. Și, deoarece, în această aplicare, iau parte toți indivizii vorbitori prin creațiunile lor proprii, ușor se poate închipui cât de mult ar câștiga studiul limbii noastre materne,

ca instituție spirituală, dacă, urmărind direcția acestor contribuții, s'ar cerceta cu mai multă stăruință bogățiile de resurse de care ea dispune.

Aceste resurse sunt multe.

Una din ele, care joacă un rol important în modificările din limbă, este expresivitatea.

Ea există peste tot în vorbire și reprezintă una din problemele cele mai interesante pentru studiul trăsăturilor caracteristice din structura unei limbi, sub raportul semnificațiilor și al valorii. Astfel, fonemele, privite ca valori simbolice dar mai ales expresive, ne descoperă unele virtualități în fonologia limbii poetice care, în mod acustic, produc în noi un anumit ton de sentimente.

Nu intru aici într'un domeniu atât de delicat din fonologia limbii, de teamă să nu alunec într'o expunere unilaterală. Mă mulțumesc să afirm numai că, cu toate greutățile ce comportă acest fel de speculațiuni, care, câteodată, duc la abstract și incertitudine, contribuțiile aduse, acum în urmă, de D. Caracostea în această direcție, formează o etapă în studiul creativității estetice a limbii noastre materne.

În afară de foneme, expresivitatea în limbă se arată aproape la orice fel de schimbare ce se produce în cuvinte și forme gramaticale.

Expresiv și schimbător sunt noțiuni care aproape că se identifică în producerea faptelor de limbă. Omul primitiv, când a încercat pentru întâia dată să se servească de graiul articulat, se presupune că a ales formele cele mai expresive. Noi nu cunoaștem acest grai. Judecăm însă din resturile de limbă ce ne-au rămas din vechiul sistem indoeuropean, din care putem deduce aproape cu siguranță că strămoșii noștri de acum patru cinci mii de ani, pentru fiecare expresie gramaticală, aveau o formă de limbă deose-

bită. Dacă în limbile moderne, bunăoară, și chiar în cele mai multe din limbile clasice, cineva cunoscând o singură formă verbală, poate numi pe toate celelalte, în limba indoeuropeană primitivă, aceasta nu era atât de ușor. În ea aproape fiecare formă deriva dela o tulpină deosebită. Această deosebire de forme provenea de sigur din necesitatea unei vorbiri mai expresive.

Diferențierea limbilor indoeuropene din una singură s'a produs, de sigur, din mai multe motive, însă unul dintre ele a fost și expresivitatea. Dacă pentru noțiunea de « lup » Romanii se mulțumeau cu forma *lupus*, atât în întrebuințare articulată cât și nearticulată, iar dacă Grecii, la aceeași expresie derivată din aceeași rădăcină, mai adăogau la început și un pronume demonstrativ, care, mai târziu, a devenit articol, spunând *ὁ λύκος* pentru simplul *λύκος*, aceasta o făceau de sigur numai din cauza unei mai pronunțate expresivități.

De altfel, Grecii antici, după cum se știe, în toate plăsmuirile lor verbale, erau mult mai expresivi decât Romanii. În privința aceasta este deajuns să ne referim la cuvintele compuse. Procedul indoeuropean al compoziției verbale nu s'a păstrat pretutindeni în aceeași proporție. El lipsește în limba latină în măsura în care se întâlnește bunăoară în indiană, în slavă, în germanică, dar mai ales în greacă. În aceasta din urmă există forme de ornament și de expresie, cum rar se întâlnesc în celelalte limbi.

Să ne gândim bunăoară la denomenația greacă cu nume ca: *Περικλῆς* « peste măsură de glorios », *Ἐτεοκλῆς* « unul care are adevărată glorie », *Διοκλῆς* « înzestrat cu glorie dela *Ζεὺς* », *Ἡρόδοτος* « darul zeiței Hera », etc. etc., (Solmsen). Din acest fel de denomenație rezultă că toată antroponomastica elenă, prin compoziția ei cu forme ornamentale, în care

noului născut i se urează un viitor atât de glorios, reprezintă, ca fenomen de expresivitate, probe de cele mai frumoase creații ale limbii, când este vorba să exprime idealul unui popor în tot ceea ce simte și gândește mai cu avânt.

Tot fenomenului de expresivitate, determinat firește și de alte împrejurări, se datorește evoluarea limbilor clasice, pe care le numim sintetice, în limbi moderne, cum numim majoritatea limbilor analitice. Așa dar, aproape orice modificare în limbă pleacă din nevoia unei mai pronunțate expresivități. Tot expresivității se datorește și pierderea cuvintelor vechi spre a fi înlocuite cu alte noi, în fine, crearea sinonimelor, etc.

În vorbire ca și în scris, procedeele expresive sunt oarecum evitate numai în limba oficială. Incolo, în orice plăsmuire individuală, expresivitatea constituie elementul dominant.

În concluzie, limba pe care o vorbim nu reprezintă numai un mediu de înțelegere între indivizi, ci și o nevoie de a ne exprima noi înșine. La producerea actului vorbirii, noi trebuie să ținem seama nu numai de simpla formulare a ideilor, dar și de raportul ce există între ele și sensibilitatea noastră. Aceasta însemnează că, la o plăsmuire verbală individuală, alături de elementul logic, intervine și elementul afectiv care dinamizează însuflând viață expresiei. Din acest motiv, o frază rostită individual se deosebește fundamental de una exprimată în limbajul discursiv al logicei. Ea comportă mii de variațiuni care se realizează prin tot felul de mijloace verbale. Iată deci o bună parte din cauzele care provoacă diversificările în limbă, trebuiesc înserate în cadrul esteticei și stilisticei individuale.